

решењима проблема из области савремене немачке кривичноправне теорије. Но и поред замерки, књига је свакако корисна, јер пружа могућност да се сазнају ставови многих теоретичара, носилаца савремене немачке кривичноправне мисли, а не само став аутора књиге о неким питањима теорије и праксе.

Загорка Симић

Милорад Екмечић, ОСНОВЕ ГРАЂАНСКЕ ДИКТАТУРЕ У ЕВРОПИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЈЕТСКА РАТА, Сарајево 1967, стр. 87.

Амерички социолог Рајт Милс је једанпут написао да историја као научна дисциплина не треба да упућује на ситно прикупљање појединости, него да стимулира проширење хоризонта, како би се обухватили епохални кључни догађаји у развоју друштвене структуре. По Милсу, историчар не сме бити фрагментариста и прост компилатор чињеница без ширих интерпретирања, али, са друге стране, не сме ни занемарити историјске чињенице и губити се у неким трансисторијским визијама прошлости или будућности. (В. *Социолошка имагинација*, Београд 1964, стр. 161. и сл.) Књига професора Екмечића, *Основе грађанске диктатуре у Европи између два светска рата* је управо студија која проширује наш хоризонт, тако што нам омогућава да сагледамо историјску суштину грађанске диктатуре и политичких кретања у блиској европској прошлости. Међутим, диктатура ни данас није ишчезла из Европе, ни као политички систем (Шпанија, Португал, Грчка), нити као доктрина и политичка тенденција која се још увек одржава у свести неких грађанских слојева и покрета. Зато откривање суштине грађанске диктатуре има не само историјски него и актуалан значај. Поред тога, Екмечић је у овој студији успео да успостави пуну равнотежу између историјских фактора и њиховог ширег тумачења. Буржоаску диктатуру између два рата аутор у основи објашњава неспоразумом грађанског друштва са самим собом, и његовом неспособношћу да у време великих историјских криза своје проблеме решава својим сопственим класичним средствима парламентарне демократије и грађанских и политичких слобода. Као историчар, Екмечић је анализирао и конкретне појавне облике диктатуре у свим земљама у којима је она остварена, али ни једног тренутка није дозволио да ова конкретност превлада над јединственим и целивитим погледом на грађанску диктатуру, која је била скоро општи феномен у европском међуратном моменту.

Скоро све европске земље између два рата прошле су кроз неки облик диктатуре. Једино су Француска, Велика Британија, скандинавске земље (сем Финске), земље Бенелукса, Чехословачка и Швајцарска избегле диктатуру, иако су се и у овим земљама јављали мање или више снажни покрети и захтеви за њено увођење. У општем схематизму европских диктатура између два рата аутор разликује „диктатуре фашистичког типа, које су издалека и рано биле припремане, од војних и краљевских диктатура на истоку, које побјеђују путем или дворским превратом“ (стр. 9). Заједничко скоро свим диктатурама јесте истискивање парламента као самосталног посредника између владе и масе, и избацавање на површину неког вође који конституише владу и персонификује целу земљу. У сељачким земљама источне Европе битну улогу играо је аграрно питање, и то „како у погледу нараслих аграрних покрета, тако и у питању националних сукоба који иза њега стоје“ (стр. 75). Скоро све источноевропске земље имале су тренутке својих аграрних криза, које су претиле да се претворе у револуцију и које су због тога довеле до увођења диктатуре. Поред тога, политичка структура која је по узору на уставни систем француске Треће републике уведена у овим земљама после првог светског рата, била је у нескладу са њиховом социјалном структуром, у којој је огромну већину чинило малопарцелно сељаштво, које према парламентаризму нема мно-го разумевања.

Док се корен источноевропских диктатура налазио у аграрном питању, западноевропски фашизам је израстао „у кризи грађанског друштва које је требало спасавати од фундаменталних социјалних измјена“ (стр. 30). У односу на војне и дворске диктатуре на Истоку, фашизам и нацизам су остварили већи степен заробљавања човека, а укидање класичног грађанског демократизма провели на много бруталнији и политички разноврснији начин. Фашизам је изграђивао своју сопствену доктрину и општу идеологију, што је условило да је изгледао као покрет идеје, нови романтизам и историјска акција да се свет из темеља преобрази и изгради према унапред одређеној мисли или програмском систему. Међутим, овај привид идеологије и доктрине је са фашизма брзо отпао, и показало се да је европски фашизам у ствари конституисање национализма и претварање неозбиљних митова, на којима национализам почива, у политичке програме и непосредну реалност. Корен фашизма и нацизма налази се у националном романтизму, а његови носиоци су средњи грађански слојеви који се у тренутку кризе окрећу прошлости.

Посебан облик фашизма је корпоративна држава која је остварена у Италији, Шпанији, Португалу, и 1934. године у Аустрији, чиме се затворио историски круг формирања грађанских диктатура у Европи између два рата. Екмечић закључује да је корпоративна држава само до савршенства доведена средњовековна цеховска држава, и да је као таква „у основи политички механизам за јавно онемогућавање класне борбе у друштву“ (стр. 40). Супротности међу класама настоје се свести на разлике међу корпорацијама, у оквиру којих радници и капиталисти заједно бране интереса своје професије. Национална енергија која се ослобађа пригушивањем класне борбе почиње се искоришћавати за спољну експанзију.

У Немачкој је остварен најзначајнији облик европске међуратне диктатуре. Покушај Ота Штрасера да у Немачкој уведе корпоративизам није успео, јер је немачком духу више одговарала једноставнија политичка структура на принципу: један вођа, једна странка, један народ, уздигнут на ниво изабраног народа, који је позван да преобрази свет и уведе нови поредак. Екмечић сликовито каже да је у Немачкој „диктатура реализована уз покушај да се тежња радништва за социјализмом искористи за циљеве грађанске државе“ (стр. 44). Нацизам је сразмерно лако освојио немачког радника, у чију су свест социјалдемократи већ деценијама преносили предрасуду немачке ситне буржоазије о варварству славенског света.

Основни закључак Екмечића јесте да поред свих спектакуларних разлика између многих типова европске диктатуре и њених националних варијанти, на које је он у студији указао, она има заједничке корене који су општи, и да питање није зашто су се појавиле диктатуре и фашистички покрети, него зашто су оне успеле. Први и основни разлог израстања диктаторских система јесте друштвено поверење које су поједини сталежи у њих улагали у тренуцима дубоких националних економских и финансијских криза. То се, пре свега, односи на грађански средњи staleж, чије је пропадање рат убрзао, и који је са олакшањем дочекао стабилизацију валуте и престанак инфлације, са чиме су све диктатуре почињале. Истовремено је овај staleж решење своје хуманистичке кризе тражио у национално-романтичарској и монархијској прошлости. Фашизам је био битно градски покрет, сељаштво и радници (са изузетком Немачке, где је знатан проценат радника био у партији) углавном су остали изван фашистичких странака.

Штета је што Екмечић није бар у основним цртама приказао фашистичке покрете у земљама у којима нису успели да дођу на власт. Он додуже кратко говори о Француској, истичући да је она лакше поднела послератну кризу захваљујући наплати репарација (посебно угља). Слично је и Велика Британија нашла спас у финансијским олакшицама које је добила од америчке владе за отплату ратних дугова. На крају, аутору се

може приговорити да у својим успелим разматрањима није нигде поменуо оцене фашизма у програму Треће интернационале из 1928, које узимају у обзир и грађански писци (в. *Eugen Weber, Varieties of Fascism*, Принцетон 1964, стр. 192). *Основне грађанске диктатуре у Европи између два светска рата* је студија која је подједнако потребна и занимљива историчарима, али и онима који се интересују за општу теорију државе, политичке науке па и филозофију.

Мустафа Имамовић

Проф. Myron H. Ross, editor, THE FUTURE OF ECONOMIC POLICY University of Michigan, Ann Arbor, 1967, стр. 95.

Професор Myron H. Ross са *Western Michigan University (Kalamazoo, САД)* приредио је и издао неколико предавања угледних америчких економиста, одржаних на Универзитету у Мичигену у току зимског семестра школске 1966/67, у оквиру семинара Катедре за економске науке. Сам наслов зборника, „Будућност економске политике“, јасно указује да је реч о темама које су савремене и актуелне, које имају своју подлогу у неким дилемама данашњег привредног система у САД, и ставу владе и других институција према њима. Озбиљни и акутни проблеми беде, сиромаштва и неразвијености у неким крајевима САД, проблем прног становништва, међународна монетарна криза и др. наводе научне раднике и економисте уопште да се позабаве питањима даљих мера економске политике у овим областима.

У предговору, проф. Рос на врло непосредан начин указује на своју основну тезу: нужност повезивања економске политике са економском анализом. Разматрајући пример савремене корпорације у САД, у привредном и друштвеном животу земље, он је обележава као економску, али и као политичку институцију, што наводи на закључак да се економске науке морају чвршће повезати са политичким наукама (које се не баве системима вредности и вредносним оценама), иако треба избећи евентуално повезивање са политичком филозофијом, у којој је средишња тачка проблем оцена вредности и вредносних судова.

Анализирајући у свом предавању „Политички положај Већа економских саветника“, проф. *Paul W. Macracken* подсећа да је ова установа створена Законом о запошљавању из 1946. и да је иако дан-данас постоје размиошлагања у погледу схватања улоге и задатка Већа у привредном животу, оно ипак постављено у такав политички положај да може пресудно утицати на привредна кретања и на креирање привредне политике. Проф. *Macracken* наводи и основни проблем америчке економске политике данас: повећати домаћи привредни раст, уз посвећивање довољно пажње дебалансу у међународним трансакцијама. За Веће економских саветника, у остваривању задатака који стоје пред њим, битно је да постане део „политичке екипе“, али да при том ипак не изгуби своју самосталну позицију скупа угледних научних радника и стручњака.

Постављајући веома занимљиво — и за нашу привреду актуелно — питање: „да ли је привредни раст увек повољан и жељан?“ проф. *Robert Eisner* изнео је своје мисли у предавању „Фискална политика и монетарна политика за привредни раст“. Према његовим речима, неопходно је јасно дефинисање самог појма привредног раста, пошто се раст може посматрати и као повећање укупног националног производа и као повећање потрошње, коју дефинише као крајњи циљ сваке производње. Раст се може мерити и као пораст апсолутних количина неовисно о прираштају становника, и као раст дохотка (или производа) по становнику. Такођер, проф. *Eisner* врло убедљиво указује и на проблем доколице, наводећи да људи цене не само материјална добра него и временски размак у којем могу да их користе. Залажући се за максимализацију привредног раста *per capita* *Eisner* сугерише минимализацију прираштаја становништва и енергичну